

LISA SCOTTOLINE

TAI, KAS
AMŽINA

Iš anglų kalbos vertė
Augustė Čebelytė-Matulevičienė

Sofoklis

VILNIUS, 2022

Su meile nuostabiajai dukrai Francescai

DRAMATIS PERSONAE

ORFĒJŪ ŠEIMA IŠ TRASTEVERĒS

Ludovikas – tēvas

Serafina – motina

Elizabeta – dukra

Rikas ir Njokē – išlepintos naminēs katēs

SIMONIŪ ŠEIMA IŠ GETO

Masimas – tēvas

Džema – motina

Roza – dukra

Alesandras (Sandras) – sūnus

Kornelija Rosi – auklē ir namų šeimīnīkē

Dovydas Džeikobsas – Rozos vaīkins

TERICIŪ ŠEIMA IŠ TIBRO SALOS

Džuzepē (Bepē) – tēvas

Marija – motina

Emedijus – pirmagimis sūnus, kunīgas

Aldas – vidurinis sūnus

Markas – jauniausias sūnus

KITI VEIKĖJAI

Džuzepina (Motutė) Servan – Servanų šeimos galva ir restorano šeimininkė

Paolas – Motutės sūnus

Sofija – Paolo žmona

Komendantas Buonakorsas – fašistų pareigūnas

Vadas Spada – atsistatydinęs fašistų pareigūnas

Karminas Vekjas – fašistų smogikas

Stefanas Pretjanis – fašistų smogikas

Rolfas Štratenas – nacių adjutantas

Profesorius Tulijus Levis-Čivita – matematikas

Ugas Foa – Romos žydų bendruomenės pirmininkas

Dantė Almansis – Italijos žydų bendruomenių sąjungos pirmininkas

Pulkininkas leitenantas Herbertas Kapleris – apsaugos rinktinės (SS) aukščiausio laipsnio pareigūnas Romoje

Baronas Ernstas fon Veiczekeris – Vokietijos ambasadorius Vatikane

Omnia vincit amor.
„Meilė viską nugali.“

VERGILIJUS

Elizabeta

1957-ųjų gegužė

Elizabeta saugojo paslaptį trylika metų, bet pagaliau atėjo metas sūnui atskleisti, kas jo tikrasis tėvas. Ji laukė, kol vaikas subręs pakankamai, tačiau nebenorėjo dar ilgiau atidėlioti neišvengiamos akimirkos. Jis nusipelnė žinoti tiesą, be to, taip ilgai tylint Elizabetą ėmė graužti sąžinė. Bėgant laikui paslapties našta darėsi vis sunkesnė nelyg pirkinių maišelis, lengvas pirmame, antrame kvartale, o štai trečiame jau kaip reikiant sveriantis ranką.

Ji stovėjo prie virtuvės kriauklės ir siurbčiojo paskutinius kavos lašus, bute tvyrojo tyla ir ramybė – sūnus buvo išėjęs žaisti futbolo. Ruošdamasi pokalbiui suvokė, kad teks prisiminti pačius tamsiausius ne tik savo, bet ir šalies istorijos laikus, nes jos jaunystė buvo paženklinta *ventennio* – dvidešimt metų trukusios Musolinio valdžios ir Italiją aukštyn kojom apvertusio karo, per kurį gėris virto blogiu, o blogis – galia.

Elizabetai akis užplūdo ašaros, bet ji susitvardė. Tikėjosi, kad sūnus supras, kodėl šitiek metų tylėjo. Žinia jį priblokš, nes berniukas ničnieko neįtarė – taip smarkiai panėšėjo į motiną, kad atrodė, jog iš tėvo paveldėjo tik būdo savybių, o ne išvaizdos bruožų.

Jos žvilgsnis nuklydo prie lango virš kriauklės. Regėjo atmintin įsirežusį nuo Trasteverės ligi pat Vatikano nusidriekusį peizažą – tik Romai būdingą drobę, kuri nuo Vakarų civilizacijos pradžios sluoksnis po sluoksnio pildėsi travertino luitais, plytinėmis arkomis, viduramžių bokšteliais su parapetais, raudonų plytų stogais ir gintaro ar aukso spalvų fasadais. Laikui nepavaldų kraštovaizdį margino bažnyčių kupolai ir palmių, kiparisų ar pušų viršūnės.

Virš jų barkšojo Šventojo Petro bazilika, Italijos saulėje tviskėjo jos iš tolo atpažįstamas skliautas.

Elizabeta išvaikė svajas ir pastatė kavos puodelį į kriauklę. Sūnus grįš bet kurią akimirką. Virtuvėje jau sklandė jo mėgstamiausio patiekalo – lazanijos – kvapas. Pagamino ją su viltimi, kad gardus valgis padės išklaudyti sunkią istoriją, kurią jis privalėjo išklaudyti, o ji – papasakoti.

Išgirdusi, kaip atsiveria paradinės durys ir vidun įpuola sūnus, o į grindis atsimuša futbolo kamuolys, giliai įkvėpė.

– *Ciao, amore!*

– Mama, ar pietums lazanija?

– Taip! Eikš virtuvėn, gerai?

* Sveikas, branguti! (It.) (Čia ir toliau – vertėjos pastabos.)

PIRMA DALIS

„Suteikime jiems teisę pasakoti istorijas savais žodžiais.“

– Ignazio Silone „Fontamara“ (1930)

„Vienintelis tik lieka, o daugis keičiasi ir nyksta,
Dangaus šviesa per amžius šviečia, ir plazda žemiški šešėliai,
Gyvenimas nelyg spalvingo stiklo gaubtas
Baltą Amžinybės skaistį stelbia,
Kol po Mirties telieka šipuliai. Mirk,
Ir gausi tai, ko sieki!
Sek paskui tuos, kurie išėjo! Vaiskus Romos dangus,
Žiedai, griuvėsiai, statulos, muzika ir žodžiai nepajėgia
Didybės perduoti kitaip nei abejotina tiesa.“

– Percy Bysshe Shelley „Adonis“ (*Adonais*; 1821)

Elizabeta

1937-ųjų gegužė

Elizabeta apsisprendė: pirmas vaikas, kurį pabučiuos, bus Markas Tericis. Ji stebėjo, kaip jis atlieka dviračio triukus prie upės, lekia ant galinio rato, atkraginęs galvą saldžiai kvatoja, šiepia baltus dantis, tokius ryškius įdegusiam veide. Saulėje žvilgėjo jo tankūs, tamsūs, pomada sutepti plaukai, pūpsojo kojų raumenys, pridengti tik laisvais uniformos šortais. Jis mynė linksmai ir be jokio vargo, buvo apdovanotas tik sportiškiems vyrams būdingu grakštumu. Markas Tericis pasižymėjo *sprezzatura* – retai sutinkamu įgimtu žavesiu, kuriam neįmanoma atsispirti.

Atplėšti nuo jo akių neįstengė ne tik Elizabeta, bet ir kiti. Kartu augę bendraamžiai nespėjo pastebėti, kada Markas tapo vyru, ir, užuot šaukę jį laisvai, pradėjo kreiptis su pagarba. Niekas neabejojo, kad vaikas bus nepaprastai gražus: pasižymėjo didelėmis rudomis tarsi riešutai akimis, išraiškinga nosimi, kampuotu žandikauliu ir plačiu kaklu su atsikišusiu Adomo obuoliu. Jis buvo pats populiariausias berniukas klasėje, gyvybingesnis nei kiti. Dabar, paskendęs saulės spinduliuose, atrodė taip, tarsi pati gamta būtų nusprendusi aplieti jį auksu.

Elizabeta spėliojo, koks būtų jų dviejų bučiny. Turbūt jaudinantis, gal net saldus, kaip kšnis sunokusio pomidoro, kai ištryškę syvai varva smakru. Nors buvo jau penkiolikos, Elizabeta dar niekad nesibučiavo ir naktimis mokydavosi meilės meno glaustydama pagalvę. Šalia miegodavęs rainius Rikas ilgai nei įprato prie vakarinių pamokų. Katinams neretai tenka pakęsti jaunų merginų paikystes.

Elizabeta nė nenutuokė, kaip įtikinti Marką, kad jų draugystė gali peraugti į šį tą daugiau. Įprastai jai pavykdavo patenkinti už-

gaidas, pavyzdžiui, gauti gerus pažymius ir panašiai, bet tik ne šisysk. Ji buvo pernelyg tiesmuka, stokojo moteriško paslaptinumo ir nemokėjo flirtuoti. Vaikystėje buvo *maschiaccio* – berniokiško sudėjimo mergaitė, todėl ir susidraugavo su Marku. Troško apvalesnių formų, bet iki šiol nenešiojo liemenėlės. Nors motina sakydavo, kad tam dar nėra reikalo, kitos mergaitės šaipydavosi ir kuždėdavosi.

– Elizabeta, gelbėk, nuskęsiu! – Markas pasileido prie upės, ir ji jau ruošėsi šaukti, bet ūmai susilaikė. Moteriškų patarimų skiltyje perskaitė, kad negavę geidžiamo dėmesio vyrai eina iš proto, todėl tylėjo ir leido reikštis kitoms merginoms.

– Markai, ne! – riktelėjo Livija.

– Markai, būk atsargus! – aiktėlėjo Andžela.

Vaikinai laukė neišvengiamos nelaimės, bet Markas laiku pasuko vairą ir pakreipė dviratį į kitą pusę. Visi nusijuokė ir grįžo prie vadovėlių, paskleistų ant žolės. Grįžę iš „Balilos“ – privalomos partijos jaunimo organizacijos – susitikimo ruošė namų darbus. Jie vilkėjo uniformas: vaikinai juodus marškinius ir pilkus šortus, merginos – balto muslino marškinėlius ir juodus sijonus.

Po pamokų bendraklasiai rinkdavosi ramioje pakrantėje šiauriau Palatino tilto, ir Elizabeta laikydavosi prie Marko arba Sandro, atokiau nuo kitų merginų. Kitados praleido progą tapti jų drauge, o dabar buvo vėlu, ir jos pastangos įsilieti į būrį palikdavo be atsako. Tikriausiai kitos galvojo, kad Elizabetai geriau su berniukais, tačiau tai buvo netiesa – ji geiste geidė tikros draugės. Kad ir kaip būtų, Andžela ir kitos merginos jos neprisileido, ir jai neliko nieko kita, kaip tik neimti to į širdį.

– Žiūrėk, Beta! – senąja pravarde šaukė Markas.

– Mano vardas ne toks! – atsiliepė Elizabeta, pasislėpusi už laikraščio. Ji iš tiesų norėjo būti vadinama visu vardu, nes vieną dieną vylėsi tapti žurnaliste. Naktimis įsivaizduodavo, kaip atrodys jos – Elizabetos Orfėj – pavardė straipsnio apačioje.

– Elizabeta! – Markas pririedėjo ir čiuoždamas sustojo ant žolės. – Šok ant rankenų. Traukiam pasivažinėti.

– Ne, aš skaitau. – Ji dangstė šypseną laikraščiu.

Andžela atsistojo ir nusibraukė nuo sijono žolės stiebélius.

– Markai, aš važiuosiu, pasisodink mane!

– Gerai!

Markas ištiesė ranką, Andžela užsikeberiojo ant vairo, ir juodu nulėkė tolyn.

Elizabeta nuleido laikraštį ir susimąstė, galbūt patarimas moterų skiltyje buvo klaidingas. Jei norės būti su Marku, turės prisivilioti jį kitaip. Nujautė, kad yra pakankamai graži, ypač dabar, kai, motinos žodžiais tariant, branda išryškino bruožus. Jos didelės apvalios akys buvo žalsvai rusvos, pečius siekiantys plaukai sodriai rudi, banguoti ir vešlūs, nosis išraiškinga, bet ne per didelė, palyginti su iškiliais skruostikauliais ir putliomis lūpomis. Didžiausias jos trūkumas buvo *bocca larga* – palaidas liežuvis, pridarydavęs daugiausia žalos prie vaikinų, lotynų kalbos mokytojo ir tos nuseusios kalės spaudos kioske.

Elizabeta atsilošė ant alkūnių ir įkvėpė dvelksmo, sklindančio nuo šviesiai žalio Tibro vandens, šiaušiamo balta puta purslojančių bangelių. Ieškodamos atgaivos jo paviršiumi slyščiojo kregždės, svirpė cikados, dūzgė laumžirgiai. Pakrantę supo rausvais žiedais nusagstyti oleandrų krūmai, pušys ir palmės, o pilkos akmeninės sienos sergėjo gamtos užuovėją nuo miesto erzelio.

Žvilgsnis užkliuvo už Sugriuvusio tilto – keisto regionio. Prieš daugybę amžių akmeninis tiltas jungė upės krantus, bet laikas pagailėjo tik vienišos arkos, iškilusios virš vandens ir niekur nedančios. Romiečiai vadino jį griuvena, bet merginai dingojosi, kad tiltas nusipelnė kur kas daugiau pagarbos, nes po šiai dienai grūmėsi su gamtos stichijomis ir net Tibru, vandeniui girdančiu tamsiai žalias žoles, besirangančias akmenų šonais, tarytum keintų nutempti paskutinius jų likučius dugnan.

Už Sugriuvusio tilto plytėjo Tibro sala – vienintelė upėje, tik per plauką talpinanti Šventojo Baltramiejaus baziliką ir jos nublukusių plytų varpinę, Šventojo Džovanio Kalibitos bažnyčią ir Bonifratrų ligoninę su žalių langinių eilėmis. Kitoje kelio pusėje buvo įsikūręs Marko šeimos baras „GiroSport“. Jie gyveno viršutiniame aukšte, o Elizabeta – vos už kelių kvartalų, Trasteverė-

je – bohemiškame, jos ir tėvo pamiltame rajone. Deja, Elizabetos motina seniai nustojo ką nors mylėjusi.

Netrukus ji pastebėjo Sandrą Simonę, besiartinantį prie mokslivių būrio. Jų trijulė bičiuliavosi nuo pat vaikystės, buvo geriausi draugai. Kaip įprastai, Sandras žirgliojo plačiais žingsniais, traukdamas nuo pailgo lieso veido šviesiai rudas garbanas. Vaikinas buvo savotiškai patrauklus: jo bruožai atrodė prakilnesni nei Marko, o sudėjimas priminė nusmailintą pieštuką – laibą, bet tvirtą nelyg vielinis lynas šiuolaikiniam tiltui pakabinti.

– *Ciao*, Elizabeta! – Sandras priėjo, nusišypsojo ir nusivožė kipą. Nusibraukęs nuo kaktos prakaitą, nusitraukė kuprinę ir klestelėjo ant žemės. Jo dangiškai žydros akys ilgomis nelyg užuolaida blakstienomis markstėsi nuo saulės, nosis buvo ilga ir lenkta, lūpos dailios it geros siuvėjos dygsniai. Sandras gyveno rytinėje upės pusėje, žydų kvartale, vadinamame getu. Vaikystėje Elizabeta, Sandras ir Markas keliaudavo pačių sugalvotu maršrutu iš Trasteverės į Tibro salą, o iš ten – į getą, pirmyn atgal mindavo dviračiais, spardydamo futbolo kamuolį ir elgdavosi taip, tarsi būtų vieninteliai vaikai Romos žaidimų aikštelėje.

– *Ciao*, Sandrai. – Elizabeta nusišypsojo – apsidžiaugė, kad jis atėjo.

– Stabtelėjau pagriebti užkandžių. Vaišinkis. – Jis ištraukė iš kuprinės ir praskleidė popierinį maišelį, iš šio ištrūko gardus *suppli* – ryžių krocketų su pomidorų padažu ir *mocarela* – aromatas.

– *Grazie!* – Elizabeta sužvejojo kukulį ir godžiai jo atsikando. Tešla buvo puri, pomidorų padažas tinkamai pasūdytas, o *mocarela* pakankamai karšta, kad tirtų burnoje.

– Kur Markas? Atnešiau ir jam.

– Nurūko su Andžela.

– Pats kaltas. – Sandras sužiaumojo krocketą ir dirstelėjo į laikraštį. – Ką skaitai?

– Nieko.

* Ačiū! (It.)

Elizabetai patiko skaityti laikraščius, bet jos mėgstamiausi žurnalistai nustojo rašę – ji įtarė, kad juos atleido. Benitas Musolinis ir fašistai valdžioje laikėsi jau penkiolika metų, ir cenzūra nieko nestebino.

– Tas pats per tą patį – pagiriamieji straipsniai vyriausybei arba tokie absurdiški plakatai, kaip šitas.

– Duok pažiūrėti. – Sandras servetėle nusivalė rankas.

– Imk. – Mergina atkišo jam paveikslėlį, vaizduojantį italų kaimietę su tradicine suknele ir dviem kūdikiais rankose, ir perskaitė antraštę: – „Fašistų moteriai priimta gimdyti, megzti ir siūti, o vyrui – dirbti arba kariauti.“ Tai propaganda, ne naujienos, be to, būna visokių moterų.

– Aišku, kad būna. Net laikraščiai kartais klysta.

– Taip, klysta. – Elizabeta prisiminė patarimų moterims skiltį. Markas ir Andžela dar negrįžo.

– Neimk į galvą.

– Negaliu. – Ji nepritarė fašistams, tačiau kalbėti apie tai išdrįsdavo tik su Sandru ar Marku. Viešai peikiantys valdžią rizikavo užsitraukti nemalonę ir būti išsiųsti į *confino* – tremtį – kur nors toli nuo namų. Romoje, net Trasteverėje, netrūko skundikų, ir nors Elizabetos šeima nebuvo susijusi su jokia konkrečia partija, visi žinojo, kad jie – menininkai, taigi, kairieji.

– Tau nepatinka, kai kas nors primeta savo valią.

– O kam patinka? Gal tau?

– Ne, bet aš neširstu taip, kaip tu. – Sandras pasilenkė. – Žinok, turiu gerų naujienų. Mane priėmė į praktiką pas profesorių Levį-Čivitą „Sapienzos“ universitete.

– *Davvero?** – Elizabeta buvo kaip reikiant priblokšta. – Tave, gimnazistą? Universitete?

– Taip, būsiu laisvasis klausytojas. – Jis švytėjo iš pasididžiavimo.

– Sveikinu! – Elizabeta džiaugėsi jo sėkme.

* Tikrai? (It.)

Sandras buvo nepaprastai gabus matematikai, atskleidęs savo neįtikėtiną talentą dar pradinėje mokykloje, tad buvo galima tikėtis, kad anksčiau ar vėliau atsidurs „Sapienzoje“ – Romos universitete.

– Ar tasai Levis-Čivita – tas pats profesorius, apie kurį nuolat tauški?

– Taip, nekantrauju su juo susipažinti. Jis – vienas geriausių mūsų laikų matematikų, išvystė tenzorinį skaičiavimą, kurį Einšteinas pritaikė savo reliatyvumo teorijoje. Juodu visai neseniai matėsi Amerikoje.

– Kaip šaunu. Kas paskatino jį apsispręsti priimti tave?

– Mane rekomendavo mokytoja Longi, ir nuo tada ilgokai lankiau žinių. Buvau užsukęs į ligoninę pranešti motinai.

– Tikriausiai ji labai didžiuojasi.

Elizabeta žavėjosi Sandro mama – Bonifratrų ligoninės akušere, viena iš nedaugelio gydytojų moterų, kurias pažinojo.

– Taip, tik stebėjosi, kodėl nepranešiau, kad mane svarsto.

– Man irgi keista, kad nieko mums nesakei. Kodėl? – Elizabeta kalbėjo apie save ir Marką.

– Nenorėjau, kad sužinotumėt, jei susikirsiu.

– Ak, Sandrai. – Ją užliejo švelnumo banga. – Tau sekasi viskas, ko imiesi, ir Leviui-Čivitai nuskilo, kad galės tave pažinti. Vieną dieną būsi žymus matematikas.

Sandras išsišiepė.

– O tu – žymi žurnalistė.

– Cha!

Elizabeta susimąstė, kuo užaugęs taps Markas, bet nieko nesugalvojo.

– Kaip gali skaityti tokioje šviesoje? – Sandras markstėsi, šnairuodamas į laikraštį. – Akis žilpina.

– Aha, žinau.

– Duokš. – Sandras išplėšė jai iš nagų vieną lapą ir atsistojo.

– Ei, gražink! – Elizabeta pašoko ant kojų ir ištiesė ranką, bet vaikas nusigrėžė ir ėmė šiugždinti popierių.

– Juk čia tik nekrologai.

– Man patinka nekrologai. – Elizabeta visada juos skaitydavo, nes tai būdavo įstabios gyvenimo istorijos, na, išskyrus pabaigas.

– *Ecco*.^{*} – Draugas atkišo iš popieriaus išlankstyta kepurėlę, galiausiai pats užmaukšlino ją Elizabetai ant galvos. – Apsaugos akis nuo saulės.

– *Grazie*.

Mergina patenkinta nusišypsojo, ir staiga Sandras ją pabučiavo. Ji neatstūmė jo, jautė burnoje šilto pomidorų padažo skonį. Jis atšlijo ir išsišiepė, žvelgdamas į ją su trikdancia, niekad anksčiau neregėta ugnele akyse. O juk ji buvo nusprendusi pirmiau pasibučiuoti su Marku.

– Sandrai, kodėl taip padarei? – Elizabeta apsidairė, spėliodama, ar kas nors matė. Klasės draugai linksojo prie namų darbų, o tolumoje pardundantys Markas su Andžela nebūtų jų įžiūrėję.

Draugas šypsojosi.

– Argi nesupranti?

– Bet juk niekad anksčiau nebandei manęs pabučiuoti.

– Aš dar išvis nieko nebučiavau.

Tai Elizabetą sujaudino.

– Tai kodėl mane? Kodėl dabar?

Jis nusijuokė.

– Kas čia per klausimai? Tik tu gali tokius užduoti!

– Bet aš maniau, kad mes tik draugai.

– Ar tikrai? Aš... – pradėjo Sandras, bet jį nutraukė iš tolo ataidintis Marko šūksnis.

– *Ciao*, Sandrai!

– *Ciao*, Markai! – atsiliepė jis ir pamojavo.

Elizabeta sumirksėjo, ir trapi akimirka tarp jų su Sandru išblėso taip staiga, tarsi būtų ją susapnavusi.

* Štai. (It.)